

آزمون سراسری در ترازوی نقد

دکتر محمد مهدی اعتصامی
نویسنده کتاب‌های درسی «دین و زندگی»

قسمت اول

نقد و بررسی سؤالات فرهنگ و معارف اسلامی (درس دین و زندگی) گروه‌های آزمایشی ریاضی و فنی و علوم تجربی در آزمون سراسری سال ۹۰

اشاره

ارزش‌یابی و آزمون مهم‌ترین نقش را در چگونگی درس خواندن و یادگیری دانش‌آموزان دارد و می‌تواند اهداف پیش‌بینی شده در برنامه را به شدت تحت تأثیر مثبت یا منفی قرار دهد. در کشور ما، آزمون سراسری بیش از هر آزمون دیگری دارای چنین تأثیری است. از این‌رو ضروری است این آزمون همه ساله مورد نقد و بررسی قرار گیرد و با اهداف رویکردهای برنامه‌های درسی تطبیق داده شود. مقاله حاضر به نقد و بررسی سؤالات فرهنگ و معارف اسلامی (درس دین و زندگی) آزمون سال ۱۳۹۰ گروه‌های آزمایشی ریاضی و فنی و علوم تجربی پرداخته است. نقد و بررسی سؤالات گروه آزمایشی علوم انسانی را در شماره بعدی پیگیری کنید.

گروه آزمایشی ریاضی و فنی

○ سؤال ۵۱. پیوستگی، ارتباط و هماهنگی آن گاه معنا دارد که در کار باشد و به بیان علی علیه السلام، زبان بی زبانی جامدات هم معرّف آفریدگار است و برقراری اندازه‌ها در آفرینش پدیده‌ها به منظور آفریده‌ها است.

● بررسی: جای خالی اول، به دلیل این که به یک اصل کلیدی مربوط می‌شود و نیازمند حفظ عین جمله کتاب نیست مناسب است. اما جای خالی دوم و سوم به گونه‌ای طراحی شده که دانش آموزان را ناچار می‌کند عین سخن امیرالمؤمنین را حفظ کنند تا بتوانند آن جای خالی‌ها را تکمیل نمایند.

○ سؤال ۵۲. راه رسیدن به «رستگاری» و سعادت «جاوید» است و آن جا که نظر کردن با دیده دل در جهان و دیدار جلوه‌های قدرت، حکمت، رحمت و مهربانی خداوند، ممکن می‌گردد، وقتی است که: به کمک گرفته شود.

● بررسی: تکمیل جای خالی اول وقتی میسر است که دانش آموز، عین عبارت کتاب را حفظ کرده باشد. زیرا قسمت اول گزینه‌های ۱ و ۲ نیز پاسخ صحیح محسوب می‌شود. میان کلمه «جاوید»، که در گیومه قرار گرفته است و پاسخ نیز، رابطه خاصی وجود ندارد و با حذف آن در پاسخ تغییر حاصل نمی‌شود. لذا قرار دادن آن در گیومه و توجه دادن دانش آموزان به آن، موجه به نظر نمی‌رسد. جمله بعد نیز نارساست و ارتباط درستی در این عبارت میان «و آن جا که...» و «وقتی است...» وجود ندارد.

○ سؤال ۵۳. با توجه به آیات قرآن کریم و روایات پیشوایان دین که عامل اصلی گناه را «خود انسان» معرّفی می‌کنند، منظور از این «خود» همان خود است که می‌باشد و در آن، تغییر و دگرگونی

● بررسی: جای خالی اول و دوم مناسب طراحی شده، اما گزینه سوم دارای ابهام است. زیرا در متن کتاب، «من» و «روح» ثابت است و در عین ثبات، تغییر و دگرگونی را می‌پذیرد. مثلاً دانش وی افزایش می‌یابد. یعنی در عین ثابت بودن روح، احوال و ویژگی‌هایش تغییر می‌کند. اما در این سؤال به طور کلی آمده «و در آن، تغییر و دگرگونی» هست.

○ سؤال ۵۴. از دقت در آیه شریفه: «وقال الملائم قومه الذین كفروا و كذبوا بلفاء الآخره و اترفنا هم فی الحياه الدنيا ما هذا الا بشر مثلکم یاكل ممّا تاكلون منه و يشرب ممّا تشربون» مفهوم می‌گردد که:

● بررسی: این سؤال از بخش اندیشه و تحقیق انتخاب شده که در آن فقط شماره آیات داده شده است تا دانش آموزان، با مراجعه به قرآن کریم، پاسخ سؤال را به دست آورند. حفظ کردن معنای این آیات، به هیچ وجه برعهده دانش آموزان نبوده است. در حالی که در این سؤال، فقط متن عربی آیات شده و براساس همین متن عربی، سؤال طراحی شده است. لذا این سؤال، با اهداف آموزشی کتاب درسی مغایر است و در حیطه یادگیری دانش آموزان نبوده است.

○ سؤال ۵۵. از دقت در آیات شریفه: «ویل یومئذ للمکذبین* الذین یکذبون بیوم الدین* و ما یکذب به الا کلّ معتد اثمیم» مفهوم می‌گردد که زمینه‌ساز است.

● بررسی: این سؤال نیز از بخش اندیشه و تحقیق انتخاب شده است که همان ویژگی سؤال قبلی را دارد. به همین جهت درک معنای آیه در حیطه آموزش دانش آموزان نبوده است. توجه شود که وقتی در کنکور این گونه سؤال ها طراحی می‌شود، دانش آموزان ناچار می‌شوند، علاوه بر درک معنای آیات خواسته شده در درس، معنای آیات دیگری را هم بیاموزند و معلمان هم برای آموزش آن وقت صرف کنند. در حالی که این کار، با حجم ساعت درسی و وقت کلاس و حجم محتوای آموزشی به کلی ناسازگار است و همین امر، آموزش را سخت‌تر می‌کند و بدینی دانش آموزان را به دنبال دارد.

○ سؤال ۵۶. آیات شریفه «و وقیت کلّ نفس ما عملت»، «وقضی بینهم بالحقّ و هم لا یظلمون» و «اشرقت الارض بنور ربّها» به ترتیب ناظر بر کدام یک از نفخ صور می‌باشد؟
● بررسی: اولاً: حفظ کردن معنای عبارت «و وقیت...» در برنامه درسی برعهده دانش آموزان نبوده است، در حالی که بدون حفظ معنای آن، پاسخ به این سؤال ممکن نیست. ثانیاً: به جای عبارت «ناظر بر کدام یک از نفخ صور است» باید عبارت «ناظر بر کدام یک از مراحل برپایی قیامت است» بیاید، زیرا نفخ صور، خودش یکی از حوادث قیامت است.

○ سؤال ۵۷. پیام آور پر تلاش در برابر لجاجت قوم خود و پیام آور مصمم به انجام وظیفه در برابر استهزا و تمسخر قوم خود به ترتیب حضرت و بود که گفتار هر یک به ترتیب و بود.

● بررسی: در این سؤال، دانش آموز باید بداند که میان «پیام آور پر تلاش در برابر لجاجت قوم» و حضرت هود و «پیام آور مصمم به انجام وظیفه...» و حضرت شعیب رابطه است. و این، جز با حفظ عبارت عین متن کتاب امکان پذیر نیست. کلمه پر تلاش

آن است که تا انسان اهل تفکر و تعقل نباشد، نمی‌تواند از پیام الهی بهره‌مند شود.

○ سؤال ۶۲. مقدم داشتن خواست و اراده خداوند بر اراده و خواست خود، و اطاعت مشتاقانه پروردگار بزرگ، نتیجه بهره‌مندی از ولایت است که آیه شریفه: حاکی از آن است.

● بررسی: اولاً: در سؤال آمده «مقدم داشتن... نتیجه بهره‌مندی از ولایت اختصاصی است». اما عبارت کتاب درسی ناظر بر چنین رابطه‌ای نیست. بلکه متن کتاب می‌گوید که بهره‌مندی از این ولایت وقتی میسر است که انسان به مراحل بالای ایمان برسد و خواست خدا را برخواست خود مقدم بدارد. یعنی ولایت اختصاصی نتیجه مراحل بالای ایمان و مقدم داشتن خواست خداوند بر خواست خود است.
ثانیاً: فقط ترجمه آیه «لله ولی الذین...» در درس آمده و در پاورقی آدرس آیه ذکر شده است. لذا نمی‌توان از متن عربی آیه در سؤال استفاده کرد.

○ سؤال ۶۳. این کلام پیامبر که به پیشگاه خدا عرضه داشت: «خدایا، اینان اهل بیت من اند، آنان را از هر پلییدی و ناپاکی حفظ کن» مقدمه نزول آیه مبارکه: «.....» شد که وسیله اطلاع‌رسانی به دیگران، بود.

● بررسی: سؤال، مناسب طراحی شده؛ زیرا حفظ آیه «تطهیر» وظیفه دانش‌آموزان بوده است.

○ سؤال ۶۴. با توجه به آیه شریفه: «و ما محمد الا رسول قد خلت من قبله الرسل افان مات او قتل انقلبتم علی اعقابکم و من ینقلب علی عقبیه فلن یرض الله شیئاً و سبجزی الله الشاکرین» آن چه از مؤمنان انتظار می‌رود به منظور اثبات می‌باشد.

● بررسی: اولاً: در این سؤال، متن آیه‌ای آمده که درک معنای آن برعهده دانش‌آموزان نبوده است. بنابراین، با اهداف آموزشی درس سازگاری ندارد.
ثانیاً: گزینه صحیح ثبات در عقیده و بازنگشتن به جاهلیت است، نه ثبات قدم در برابر سختی‌ها.

○ سؤال ۶۵. «پاسخ به نیازهای متکی بر دعاهای خالصانه مومنان» و «برملا کردن چهره واقعی اسلام» و «توسل به شیوه‌های متفاوت متناسب با زمان» به ترتیب، مبین تحقق کدام یک از مسئولیت‌های مقام امامت منصوب از سوی خدا است؟

برای حضرت هود و مصمم برای حضرت شعیب، وجه خاصی نداشته که زمینه طرح سؤال قرار گرفته باشد. طراح سؤال، با توجه به این‌گونه کلمات، سبب می‌شود که دانش‌آموزان کلمه به کلمه کتاب را تبدیل به تست نمایند و تمام متن درس را حفظ کنند تا اگر عبارتی از کتاب بیاید که کلمه‌ای از آن عبارت حذف شده، بتوانند دریابند که آن کلمه چه بوده است.

متأسفانه این قبیل سؤال‌ها دربردارنده هیچ‌گونه محتوای آموزشی نیست و فقط سبب می‌شود که تولیدکنندگان کتاب‌های تست تشویق شوند که مشابه این سؤال‌ها صدها و بلکه هزاران سؤال دیگر تولید کنند و دانش‌آموزان را به حفظ کردن آن‌ها مجبور نمایند.

○ سؤال ۵۸. ضرب المثل «از کوزه همان برون تراود که در اوست» این بیت بیانگر است و امام صادق (ع) در همین رابطه می‌فرماید: لباس نازک و بدن نما نپوشید، زیرا چنین لباسی نشانه است.

● بررسی: سؤال مناسبی است و با اهداف آموزشی سازگار است.

○ سؤال ۵۹. مفهوم عبارات: بخشش خداوند در گستره زمین، در زیر کوه‌ها و خاک‌ها، عمق دریاها و در هر نقطه دیگر آن پراکنده است. ملتی که به دنبال سربلندی است، باید عمران و آبادانی را یکی از هدف‌های بزرگ خود قرار دهد، و با تن دادن به سختی‌ها، بهره خود را از نعمت‌های الهی به دست آورد» با کدام آیه تناسب معنایی دارد؟
● بررسی: پاسخ این سؤال مربوط به عبارتی از آیات درس است که درک معنای آن، وظیفه دانش‌آموزان نبوده است. لذا با اهداف آموزشی آن درس سازگار نیست.

○ سؤال ۶۰. مفهوم آیه «ولاتقف ما لیس لك به علم ان السمع والبصر والفؤاد کل اولئک کان عنه مستولاً» کدام است؟

● بررسی: پاسخ این سؤال نیز مربوط به آیه‌ای است که درک معنای بخشی از آن، وظیفه دانش‌آموزان نبوده است.

○ سؤال ۶۱. از دقت در آیه شریفه: «و منهم من یستمعون الیک افانت تسمع الصم و لو کانوا لایعقلون» به که است، پی می‌بریم.

● بررسی: این سؤال نیز مشابه سؤالات ۵۴ و ۵۵ است و ایراداتی که بر آن دو سؤال وارد است، بر این سؤال نیز وارد است. علاوه بر این، حجت باطن دارای هر نوع تقدیمی بر حجت ظاهر نیست. باید نوع آن تقدم مشخص شود. پیام آیه مذکور

● **بررسی:** اولاً: تعبیر «برملا کردن» در زمینه‌های مثبت به کار نمی‌رود، بلکه برای وقتی به کار می‌رود که بخواهند کار ناشایستی را که انجام دهنده آن می‌خواهد آن را مخفی نگه دارد، افشا کنند.

ثانیاً: اگر مقصود از «برملا کردن» چهره واقعی اسلام، نشان دادن حقیقت اسلام باشد، هم مربوط به مرجعیت علمی امامان می‌شود و هم مربوط به ولایت ظاهری آنان. بنابراین، سؤال به درستی طراحی نشده است.

○ **سؤال ۶۶.** یویابی جامعه شیعه در طول تاریخ پرفراز و نشیب، در گرو گذشته و آینده که نمود آن به ترتیب، و می‌باشد.

● **بررسی:** اولاً: قسمت دوم سؤال یعنی «که نمود آن» به ترتیب «عدالت خواهی» و «طاغوت‌ستیزی» می‌باشد، اشتباه است. زیرا کلمه عدالت هم برای گذشته سرخ آمده و هم برای آینده سبز.

ثانیاً: این سؤال نیز به‌گونه‌ای طراحی شده است که فقط با حفظ عین عبارت کتاب می‌توان به آن پاسخ داد.

○ **سؤال ۶۷.** حضرت علی علیه‌السلام در «عهدنامه مالک اشتر» رابطه رهبر با مردم را این‌گونه ترسیم می‌کند که می‌فرماید: دوست داشتنی‌ترین چیزها نزد تو، آن چیزی باشد که در است زیرا خشم عمومی مردم، را از بین می‌برد.

● **بررسی:** قسمت اول سخن حضرت علی به‌گونه‌ای خواسته شده است که دانش‌آموزان ناچار می‌شوند تمام جملات آن حضرت را حفظ کنند. در حالی که حفظ سخن آن بزرگواران از اهداف آموزشی نیست. اگر سؤال به این صورت طراحی می‌شد که: «چرا حضرت علی علیه‌السلام فرموده است رابطه رهبر با مردم باید این‌گونه باشد که...» نیازی نبود که در پاسخ عین عبارت حدیث ذکر شود.

○ **سؤال ۶۸.** پیام آیات «والله جعل لکم من انفسکم ازواجاً و جعل لکم من ازواجکم.....» و «قضی ربک الا تعبدوا الا اياه و بالوالدین.....» به ترتیب کدام است؟

● **بررسی:** دو آیه‌ای انتخاب گردیده، مناسب است. چون درک معنای آیه، به‌جز یکی دو کلمه، برعهده دانش‌آموزان است. اما قسمتی از هر دو آیه حذف شده که پاسخ سؤال در آن‌ها قرار گرفته است. لازمه چنین حذفی آن است که دانش‌آموز بقیه آیه را از حفظ داشته باشد. در حالی که چنین وظیفه‌ای برعهده او نبوده و حفظ این قبیل آیات برعهده دانش‌آموزان نیست.

○ **سؤال ۶۹.** معرفت عمیق و برتر، معرفتی است که و کلید دست‌یابی به آن است.

● **بررسی:** پاسخ به این سؤال فقط با حفظ عبارت کتاب میسر است. والا دانش‌آموز باید با خود فکر کند که این «عمیق و برتر» مربوط به چیست؟ «عمیق و برتر» در کجا و چه مورد؟ اما چون ما با این قبیل سؤال‌ها را وادار کرده‌ایم که جمله به جمله کتاب را حفظ کند، می‌فهمد که در کتاب پیش‌دانشگاهی در درس اول عبارت «معرفتی برتر و عمیق» آمده است.

ممکن است کسی بگوید که دانش‌آموز با چهار گزینه روبه‌روست و این گزینه‌ها مانع می‌شوند که او سرگردان شود و نداند که ذهنش را به کجا ببرد.

در پاسخ می‌گوییم: اما این قبیل سؤال‌ها سبب می‌شوند دانش‌آموز در هنگام درس خواندن به نحوی یادگیری خود را سامان دهد که هر عبارتی از کتاب را به خاطر بسپارد تا اگر عبارتی از کتاب آمد و کلمه‌ای از آن حذف شده بود، بتواند کلمه مورد نظر را به خاطر بیاورد و بنویسد.

○ **سؤال ۷۰.** آیات شریفه‌ی «خالق کل شیء فاعبده» و «ما امروا الا ليعبدوا الها واحداً» به ترتیب بیانگر توحید و توحید در بعد و توحید در بعد می‌باشد.

● **بررسی:** فاعبده در آیه اول بیانگر توحید عبادی و دارای هر دو بعد فردی و اجتماعی است و اختصاص به بعد فردی ندارد.

○ **سؤال ۷۱.** شست‌وشوی گناهان از درون آلوده انسان گنه‌کار، توبه نام دارد که به تعبیر می‌شود و کمک‌کننده به چنین تأثیری است و پیام: «المستغفر من الذنب و یفعله کالمستتهزی برئه این است که یک مرحله از مراحل توبه است.

اولاً: عبارت «و کمک‌کننده به چنین تأثیری ایمان و عمل صالح است» عبارت مهمی است. آنچه در کتاب درسی آمده، این است «توبه نه تنها گناه را پاک می‌کند، بلکه به کمک ایمان و عمل صالح، گناهان را به حسنات تبدیل می‌سازد».

ثانیاً: در سؤال از متن عربی حدیث استفاده شده است و دانش‌آموزان ناچارند ابتدا حدیث را معنی کنند تا بتوانند به سؤال پاسخ دهند، در حالی که چنین تکلیفی در برنامه آموزشی آن‌ها نبوده است. راستی اگر از کتاب درسی متن عربی حدیث برداشته شود و فقط به ترجمه آن اکتفا گردد، در آن صورت دیگر سؤالی از آن طرح نخواهد شد؟

○ **سؤال ۷۲.** اعتقاد به حکیمانه بودن نظام هستی، ایجاب

می‌کند که خدای حکیم قادر را «حافظ و نگاهبان عالم وجود» بدانیم که این اعتقاد از تدبّر در آیه شریفه به دست می‌آید و اگر بگوییم: «پیاده کردن قوانین حاکم بر هستی به وسیله خدا است» مفهوم این جمله آن است که حوادث جهان، الهی است.

● **بررسی:** در پاسخ سؤال، متن عربی آیه‌ای آمده که ترجمه آن برعهده دانش‌آموزان نیست.

○ **سؤال ۷۳:** پیامبر گرامی اسلام که پایان بخش منادیگران مبعوث از سوی خداوند بود، محور رسالت خود را بر مبارزه با «شُرک و رهایی از نگاه به محدوده تنگ دنیا» اعلام فرمود که به ترتیب از دقت در آیه شریفه و آیه شریفه مفهوم می‌گردد.

● **بررسی:** در پاسخ قسمت دوم سؤال از متن عربی آیه‌ای استفاده شده که ترجمه آن برعهده دانش‌آموزان نیست.

○ **سؤال ۷۴:** به هم خوردن تعادل ترکیبی گازهای جو و پایان یافتن منابع معدنی، بازتاب و افزایش بهره‌برداری از منابع طبیعی منجر به تخریب ساختار طبیعی محیط زیست، از پی آمده‌های بود.

● **بررسی:** اولاً: در سؤال آمده که به هم خوردن تعادل ترکیبی گازها و ... بازتاب «توانایی تصرف در طبیعت» بوده است، در حالی که کتاب درسی، این حادثه را نتیجه حرص و طمع برخی انسان‌ها و استفاده نابه‌جا از این توانایی دانسته است. لذا این قسمت سؤال غلط است.

ثانیاً: عبارت «و افزایش بهره‌برداری ...» به ساده و روان شدن نیاز دارد.

○ **سؤال ۷۵:** پیام اسلام، پیامی برای است و تأکید بر محتوای عقلانی و خردمندانه دین از آیه مفهوم می‌گردد.

● **بررسی:** از آیه‌ای در پاسخ استفاده شده که ترجمه آن برعهده دانش‌آموزان نبوده است.

○ **نتیجه:**

۱. از میان ۲۵ سؤال، ۱۳ سؤال بر مبنای آیاتی طراحی شده که درک معنای آن برعهده دانش‌آموزان نبوده است. یعنی دشواری سؤال متوجه آموخته‌های دانش‌آموزان نبوده است، بلکه مربوط به قسمتی می‌شده که دانش‌آموزان وظیفه ندارند آن را یاد بگیرند. اما چون همه ساله این گونه سؤال‌ها می‌آید، آنان ناگزیر می‌شوند که معنای این آیات را هم به خاطر بسپارند. در نتیجه، آنان میان اهداف آموزشی در مدرسه و سؤال‌های آزمون ورودی به دانشگاه‌ها تناقض می‌بینند.

۲. بخش اعظم دیگر سؤال‌ها متکی بر حفظ متن کتاب و درک کلمات داخل در عبارات است. این شیوه سؤال نیز سبب می‌شود که دانش‌آموز فقط به حفظ کردن رو آورد و حافظه‌گرایی در نظام آموزشی تشدید شود.

۳. ضروری است طراحان سؤال، علاوه بر مطالعه کامل کتاب درسی، برنامه درسی دینی و قرآن و نیز راهنمای معلم را در اختیار داشته باشند و متناسب با رویکردها، اهداف و روش‌ها و اصول مندرج در برنامه به طراحی سؤال بپردازند تا میان اهداف آموزشی درس و طراحی آزمون تضادی نباشد.

۴. در صورتی که کتاب دین و زندگی اقتضای طرح سؤالات متعارف برای کنکور را ندارد، لازم است دفتر برنامه‌ریزی و تألیف و مرکز آزمون‌سازی سازمان سنجش با همکاری یکدیگر راه‌حل مناسبی برای طرح سؤال پیش‌بینی کنند.

گروه آزمایشی علوم تجربی

○ **سؤال ۵۱:** «استراحت شبانگهی و روزی طلبی» از دقت در کدام آیه، مفهوم می‌گردد؟

● **بررسی:** اولاً: این سؤال از بخش اندیشه تحقیق درس آمده که در آنجا فقط شماره آیه به دانش‌آموزان داده شده است تا در منزل به قرآن نگاه کنند و پاسخ سؤال را بنویسند و روشن است که یادگیری معنای آیات برعهده دانش‌آموزان نبوده است. ثانیاً: دو کلمه «استراحت شبانگهی و روزی طلبی» ترجمه دو کلمه آیه است. دیگر نیازی نبود که در سؤال قید شود «از دقت در کدام آیه مفهوم می‌گردد؟» واقعاً چه ضرورتی دارد که دانش‌آموزان این دو کلمه را حفظ کنند؟ به نظر می‌رسد که طراح محترم سؤال تدریس نمی‌کند و نمی‌داند که برنامه درسی آموزش و پرورش از دانش‌آموزان چه می‌خواهد و دانش‌آموزان چگونه بخش‌های مختلف یک درس را می‌خوانند یا انجام می‌دهند. اگر ایشان تدریس می‌کند و این قبیل تکالیف را به دانش‌آموزان می‌دهد، وای به حال آن دانش‌آموزان!

○ **سؤال ۵۲:** تمام موارد، راه‌های کید و فریب دشمن قسم خورده مضمّم به انتقام‌گیری از فرزندان آدم است، به جز:

● **بررسی:** در این سؤال، هیچ یک از چهار گزینه پاسخ سؤال نیست. زیرا گزینه دو هم از راه‌های فریب شیطان محسوب می‌شود، گرچه در کتاب درسی نیامده باشد، در کتاب درسی چهار راه برای فریب شیطان ذکر شده که راه اول آن «آراستن و زیبا نشان دادن گناه» است. طراح محترم «آراستن و زیبا نشان دادن» را آورده و به جای گناه، عبارت «زمینه‌های دل‌فریب دنیا» را قرار داده است و با این کار، به دانش‌آموزان فهمانده که اگر عین کلمه کتاب را حفظ نکرده باشید، نمی‌توانید به سؤالات پاسخ دهید! یعنی دانش‌آموز را یک کامپیوتر فرض

کرده است که فقط به تغییر کلمات نگاه می‌کند و چون آن کلمه را نمی‌یابد، پاسخ را غلط می‌پندارد.

○ سؤال ۵۳. بین «میل به جاودانگی» و «بی‌ارزش شدن زندگی چند روزه دنیا» و «کفر به آیات پروردگار و لقای او»، رابطه علیت برقرار است که عنوان هر یک، به ترتیب و و می‌باشد.

● بررسی: گزاره‌ای که در سؤال آمده، غلط است. زیرا «میل به جاودانگی» علت «بی‌ارزش شدن زندگی چند روزه دنیا» و «کفر به آیات پروردگار و لقای او» نیست. طراح محترم چون به مجموعه عبارت کتاب توجه نکرده، چنین گزینه‌ای را تنظیم کرده است. کتاب درسی می‌گوید «از پیامدهای این نگرش (نگرشی که می‌گوید مرگ پایان زندگی است)، قرار گرفتن زندگی در بن‌بست و بسته شدن دریچه‌های امید به روی انسان است. انسانی که میل به جاودانگی وجودش را فرا گرفته، وقتی به چنین نگرشی می‌رسد، همین زندگی چند روزه نیز برایش بی‌ارزش می‌شود و...»

در حقیقت، مرگ را پایان زندگی پنداشتن و به آخرت معتقد نبودن، علت بی‌ارزش شدن زندگی دنیاست، نه میل به جاودانگی.

عجیب‌تر، آن که در این سؤال، میل به جاودانگی، علت کفر به آیات پروردگار و لقای او تلقی شده است.

○ سؤال ۵۴. یکی از حقایق برملا شده در رستاخیز «ثبوت راست‌گویی پیامبران» در ابلاغ دعوت الهی است که این حقیقت، از توجه به آیه شریفه دریافت می‌گردد.

● بررسی: اولاً: تعبیر «برملا شدن» برای آشکار شدن موارد منفی به کار می‌رود که فردی نمی‌خواسته آشکار شود، نه برای یک مورد مثبت، مثل ثبوت راست‌گویی پیامبران.

ثانیاً: این سؤال از بخش اندیشه درس انتخاب شده که یادگیری ترجمه آیات آن برعهده دانش‌آموزان نبوده است.

○ سؤال ۵۵. براساس روایات کدام مطلب در مورد ارواح مؤمنان صحت ندارد؟

● بررسی: این سؤال، مناسب طراحی شده است. زیرا به حفظ عین متن آیات نیاز نیست و دانش‌آموزانی که مفهوم احادیث را در ذهن داشته باشند، می‌توانند به این سؤال پاسخ دهند.

○ سؤال ۵۶. با توجه به آیه شریفه: «الحمد لله الذی صدقنا وعده و اورثنا الأرض» سپس‌گذاری در عالم نسبت به تحقق وعده‌اش در وراثت زمین با مفهوم می‌گردد.

● بررسی: اولاً: ترجمه قسمتی از این آیه برعهده دانش‌آموزان نبوده و لذا نمی‌توانند به بخشی از سؤال که مربوط به این قسمت آیه است پاسخ دهند.

ثانیاً: جای خالی اول که باید با کلمه «متقین» پر شود، مربوط به قسمت‌های ابتدایی آیه است که در سؤال نیامده و لازمه پاسخ دادن دانش‌آموزان، از حفظ داشتن قسمت اول آیه است.

○ سؤال ۵۷. از سفارش و توصیه پیشوایان دین به رعایت آراستگی به تأثیر در پی می‌بریم که تجلی‌گاه است.

● بررسی: با توجه به جاهای خالی سوم و چهارم در این سؤال، هم‌گزینه سوم درست است و هم‌گزینه چهارم، از این‌رو سؤال مناسبی محسوب نمی‌شود.

○ سؤال ۵۸. راه‌رستگاری و سربلندی جامعه اسلامی در گرو انجام دو وظیفه مهم از سوی مسلمانان است که به ترتیب از دقت در آیه و به دست می‌آید و مستجاب نشدن دعاها بازتاب ترک می‌باشد.

● بررسی: در این سؤال، از آیاتی استفاده شده است که دانش‌آموزان موظف به یادگیری ترجمه آن‌ها بوده‌اند. به همین جهت سؤال مناسبی است.

○ سؤال ۵۹. پیام کدام آیه «افزایش سرمایه در پرتو انفاق و وام غیر مشروط» است؟

● بررسی: این سؤال از آیه‌ای استفاده کرده که در بخش اندیشه و تحقیق آمده و یادگیری معنای عبارت برعهده دانش‌آموزان نبوده است. لذا سؤال مناسبی نیست.

○ سؤال ۶۰. بین «اهداف» و «نیازها» رابطه حاکم است به این معنی که و دغدغه و دل‌مشغولی‌ها نشانه اند.

● بررسی: در این سؤال، جاهای خالی اول و دوم خوب طراحی شده‌اند. اما قسمت دوم سؤال که دارای یک جای خالی است، ارتباط نگارشی مناسبی با قسمت اول پیدا نمی‌کند و صرفاً برای سخت‌تر کردن سؤال، این قسمت اضافه شده است.

○ سؤال ۶۱. اگر گفته شود: خدای متعال، با دو ویژگی «تعقل» و «اختیار» انسان را با فرستادن دین، راهنمایی و هدایت کرده است، این مفهوم به ترتیب از دقت در کدام آیات، به دست می‌آید.

● بررسی: اولاً: عبارت مربوط به سؤال، روان نیست و نیازمند

اصلاح است.

ثانیاً: آیه اول در گزینه صحیح مربوط به بخش اندیشه و تحقیق است که یادگیری معنای آن برعهده دانش آموزان نبوده است.

○ سؤال ۶۲. مفهوم این کلام پیامبر گرامی اسلامی (ص) که می فرماید: «نحن معاشر الأنبياء أمرنا أن نكلم الناس على قدر عقولهم» با آیه شریفه مطابقت دارد که حاکی از می باشد.

● بررسی: در این سؤال، ارتباط میان آیه و حدیث و متن درس به خوبی برقرار شده است. اما متن عربی حدیثی آمده که ترجمه آن برعهده دانش آموزان نبوده است.

○ سؤال ۶۳. ایمان به خداوند و اعتقاد به معاد، شرط بازگرداندن محاکمات به خدا و پیامبر است که این مفهوم از دقت در آیه شریفه به دست می آید.

● بررسی: اولاً: معنای قسمتی از آیه ای که در گزینه صحیح آمده، برعهده دانش آموزان نبوده است.

ثانیاً: محتوای سؤال به درستی طراحی نشده است. آیه نمی فرماید در صورتی می توانید محاکمات را نزد خدا و پیامبر ببرید که مؤمن باشید. بلکه می فرماید شرط ایمان این است که برای محاکمات به خدا و رسول مراجعه شود. یعنی کسی که ادعای ایمان می کند، شرط ایمانش این است که به خدا و رسول مراجعه نماید.

○ سؤال ۶۴. جمله: «من أولى الناس بالمؤمنين من انفسهم» مقدمه طرح بود تا پیام محقق شود.

● بررسی: درک معنای متن عربی «من أولى الناس...» و «بلغ ما انزل اليك...» برعهده دانش آموزان نبوده است. لذا سختی سؤال فقط متوجه معنای عباراتی است که دانش آموز موظف به یادگیری آنها نیست و ارتباطی با محتوای دینی بحث ندارد.

○ سؤال ۶۵. «ورود سلیقه های شخصی در احکام دینی»، «به انزوا کشیده شدن شخصیت های اسلامی»، «ورود جاهلیت با لباسی جدید در زندگی اجتماعی مسلمانان»، به ترتیب بازتاب کدامیک از مشکلات اجتماعی پس از رحلت، رسول خدا (ص) بود؟

● بررسی: این سؤال، به نحو مناسبی طراحی شده است.

○ سؤال ۶۶. خداوند نعمت هدایت را با وجود کامل کرده است و پیامبر گرامی اسلام (ص) خود و را امت اعلام فرموده است.

● بررسی: این سؤال، به نحو مناسبی طراحی شده است.
○ سؤال ۶۷. با توجه به آیه شریفه: «و ما كان المؤمنون لينفروا كافة فلولا نفر من كل فرقه منهم طائفة ليتفقهوا في الدين و لينذروا قومهم اذا رجعوا اليهم لعلهم يحذرون» کوچ کردن به قصه برهنگان واجب و هدف از این کوچ کردن است.

● بررسی: در این سؤال از آیه ای استفاده شده که درک معنای آن برعهده دانش آموزان نبوده و لذا سختی سؤال فقط متوجه ناتوانی دانش آموزان در ترجمه عبارت است.

○ سؤال ۶۸. تشکیل حکومت اسلامی در عصر غیبت بدان جهت ضرورت دارد که و بهای انسان را که است به او تفهیم کنند.

● بررسی: اولاً: در این سؤال، ضرورت حکومت اسلامی را منحصر در ایجاد فرصت برای مؤمنان منتظر کرده. در حالی که دلایل ضرورت حکومت اسلامی که در کتاب آمده، چیز دیگری است. ایجاد فرصت برای مؤمنان منتظر از فواید تشکیل حکومت اسلامی است.

ثانیاً: قسمت دوم سؤال (و بهای انسان...) هم که جزء ضرورت تشکیل حکومت اسلامی تلقی شده، ارتباطی با یکدیگر ندارند و چنین ضرورتی در کتاب درسی نیامده است.

○ سؤال ۶۹. از دقت در آیه شریفه: «ان الله ربّي و ربكم فاعبدوه هذا صراط مستقيم» و کلمه مقدس «لا اله الا الله» به ترتیب کدام یک از ابعاد توحید، مفهوم می گردد؟

● بررسی: اولاً: در این سؤال، درک معنای متن عربی آیات، برعهده دانش آموزان بوده و بنابراین، از این حیث، بلا اشکال است.

ثانیاً: توجه شود که توحید افعالی، خود از زیرمجموعه توحید نظری است. بنابراین «ان الله ربّي» هم ناظر بر توحید نظری و هم ناظر بر توحید افعالی است. توحید عبادی و توحید عملی هم به یک معناست. بنابراین، عبارت «فاعبدوه» هم ناظر بر توحید عملی است و هم ناظر بر توحید عبادی. عبارت «لا اله الا الله» نیز ناظر بر هر دو توحید نظری و عملی است. لذا پس و پیش کردن این دو توحید در گزینه ها سبب غلط شدن یک گزینه نمی شود. بنابراین، گزینه های ۳ و ۴ هر دو صحیح هستند.

ثالثاً: آمدن چهار کلمه در گزینه ها و جدا کردن آن ها با خط تیره، برای دانش آموزان علامت آن است که با چهار عبارت در متن مواجه هستند و در آن صورت، آن ها فکر می کنند که فقط کلمه «نظری» مربوط به عبارت «لا اله الا الله» است که این هم صحیح نیست.

○ سؤال ۷۰. بیت «بندگی کن تا که سلطانت کنند تن رها کن تا همه جانت کنند» با کدام آیه شریف هم مفهوم نیست؟

● بررسی: اولاً: در گزینه‌ها از متن عربی آیاتی استفاده شده که ترجمه آن‌ها برعهده دانش‌آموزان نبوده است.
ثانیاً: گزینه دو صرفاً از این جهت با بیت «بندگی کن...» هم مفهوم تلقی نشده که مشتقات «عبد» یا «خلاص» در آن نیامده است و در جای دیگر کتاب به کار رفته است. در حالی که محتوای آیه بیش از محتوای آیات گزینه‌های دیگر با بیت ارتباط دارد.

○ سؤال ۷۱. «تخریب شخصیت، نا به سامانی‌های اجتماعی» و «مسئولیت‌گریزی» به ترتیب از توابع اعتقاد به و می‌باشد و رفتار خودخواهانه منجر به ویرانی محیط زیست، بازتاب انسان است.

● بررسی: پاسخ این سؤال فقط در صورتی امکان‌پذیر است که دانش‌آموزان عین عبارت کتاب را حفظ کرده باشند. زیرا مثلاً «آسیب رساندن به طبیعت»، هم با «محور قرار دادن میل و اراده» و هم با «آزادی مطلق پنداشتن اختیار» و هم با «نادیده گرفتن قانون‌مندی حاکم بر جهان» سازگار است.

○ سؤال ۷۲. توسعه فعالیت‌های اختیاری انسان معرفت به الهی است که برخاسته از است.

● بررسی: این سؤال، چون براساس مفاهیم کلیدی درس تنظیم شده، مناسب است.

○ سؤال ۷۳. رعایت دیدگاه متعادل نسبت به نعمت‌های دنیوی و اخروی و روی گردانی از گناهان که شکل‌دهنده به فکر و اندیشه برگرفته از قرآن است، به ترتیب پیام کدام آیات است؟

● بررسی: در این سؤال، از آیاتی استفاده شده که ترجمه آن‌ها وظیفه دانش‌آموز نبوده است. لذا سختی سؤال فقط متوجه متن عربی آیات است، نه محتوای آن‌ها.

○ سؤال ۷۴. اساس زندگی سیاسی و روابط اجتماعی بود که مبارزات مردم را بر محور برقراری شکل می‌داد و استمرار آن را امروز در کشورهای به پاخاسته، لمس می‌کنیم و آیه شریفه حاکی از آن است.

● بررسی: در گزینه صحیح این سؤال از آیه‌ای استفاده شده که ترجمه آن برعهده دانش‌آموزان نبوده است و سختی سؤال فقط متوجه متن عربی است، نه محتوای آیه.

○ سؤال ۷۵. «مقام الگویی پذیرندگان دعوت آخرین پیامبر» و «مأموریت به عمل مبتنی بر عدل» به ترتیب پیام کدام آیات است؟

● بررسی: در گزینه‌های این سؤال از آیاتی استفاده شده که ترجمه آن‌ها برعهده دانش‌آموزان نبوده و سختی سؤال فقط متوجه متن عربی است، نه محتوای آیه.

جمع‌بندی

۱. بیشتر سؤال‌ها متکی بر درک معنای آیات و ترجمه آن‌هاست. اگر حتی درک معنای همه آیات برعهده دانش‌آموزان می‌بود، نباید این تعداد از سؤال‌ها به آن اختصاص می‌یافت.
۲. ممکن است گفته شود که اگر به این صورت از آیات سؤال طرح نکنیم، درجه دشواری سؤال کاهش می‌یابد و عموم دانش‌آموزان در پاسخ به سؤال‌ها موفق می‌شوند.
اما این سخن دلیل موجهی برای این‌گونه طراحی‌ها نیست.

زیرا:

اولاً: این سؤال‌ها با اهداف برنامه درسی مخالف است و دانش‌آموزان را وادار به حفظ مطالبی می‌کند که در برنامه جایگاهی ندارد.

ثانیاً: عموم این سؤال‌ها جنبه حافظه‌ای، که پایین‌ترین سطح شناخت است، دارند و هر قدر هم که دشوار باشند، فقط کار حفظ کردن را سخت‌تر می‌کنند و در نتیجه، فرصت تفکر را از دانش‌آموزان می‌گیرند.

ثالثاً: بهتر است طراحان سؤال، به همان فرایند کتاب دین و زندگی توجه کنند. این کتاب براساس اهمیت دادن به ارزش‌یابی کتبی پایانی و آزمون تست طراحی نشده و برای ارزش‌یابی تکوینی اهمیت قائل شده است. لذا اشکالی ندارد که سطح دشواری سؤال‌ها در امتحان کتبی یا آزمون سراسری پایین باشد و دانش‌آموزان به راحتی بتوانند به سؤال‌ها پاسخ دهند. این اقدام سبب می‌شود که دانش‌آموزان در آزمون درس دین و زندگی با فراغ خاطر بیشتر شرکت کنند و نیازی به کلاس‌های کنکور و کتاب‌های گوناگون تست نداشته باشند و دبیران بتوانند با فراغ بال بیشتر در کلاس درس، به جنبه‌های نگرشی و رفتاری دانش‌آموز بپردازند و تأثیرگذاری درس را افزایش دهند.

نباید درس دین و زندگی را با درس ریاضی و فیزیک و تاریخ و جغرافی مقایسه کنیم و همان رقابتی را که در سایر درس‌ها نیاز داریم به این درس هم سرایت دهیم. همین قدر که درس دین و زندگی در آزمون سراسری باشد، کفایت می‌کند؛ اما آزمون سخت از این درس گرفتن، آن هم با طراحی سؤال‌هایی که با رویکرد کتاب مغایرت دارد، ما را از هدف اصلی دور می‌کند و تأثیر نگرشی و رفتاری این درس را به شدت کاهش می‌دهد.